

TANAP YER ÜSTÜ TESİSLER İÇİN YENİDEN YERLEŞİM EYLEM PLANI YÖNETİCİ ÖZETİ

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Güney Gaz Koridorunun bir parçası olup, Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizinin güneyindeki diğer sahalarda üretilen Azeri doğal gazını Türkiye'ye ve ardından Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projesi yoluyla Avrupa'ya taşımaktadır. Yer Üstü Tesisleri (YÜT) için hazırlanan bu Yeniden Yerleşim Eylem Planının (YYEP) amacı, YÜT'lerin arazi edinimi faaliyetlerinden etkilenen Projeden Etkilenen Kişileri (PEK) belirlemek, bu kişilerin sosyo-ekonomik profilini ve beklentilerini ortaya koymak ve YÜT'lere ve YÜT'lere olan bağlantı yollarına ilişkin Proje etkilerini ve bu etkilerin azaltılmasına yönelik önlemleri tanımlamaktır. YYEP'in amacı, PEK'lerin yaşam standartlarını yükseltmeye ve gelirlerini arttırmaya yardımcı olmak ve bu kişilerin, arazilerini ve varlıklarını devralmadan önce tazminat ödemesinin yapılmasını sağlamaktır. TANAP Projesi YÜT'leri, 7 kompresör istasyonu (CS), 4 ölçüm istasyonu (MS), 11 pig atma ve alma tesisi, 49 blok vana istasyonu (BVS) ve 2 gaz çıkış noktasını içermektedir.

Proje için arazi edinimi, herhangi bir fiziki yer değiştirmeye neden olmamaktadır ancak potansiyel ekonomik yer değiştirme sebebiyle Dünya Bankasının 4.12 sayılı Operasyonel Politikasını devreye sokmaktadır. Mevcut TANAP boru hattı güzergahına ilişkin YYEP göz önünde bulundurularak hazırlanmış olmasına karşın, bu YÜT YYEP'de, özellikle PEK'lerin daimi arazi kayıplarının yarattığı etkiler üzerine odaklanılmış olup, ekonomik yer değiştirme türlerini tanımlanmış, gönülsüz yeniden yerleşim ile ilgili Dünya Bankasının 4.12 sayılı Operasyonel Politikası ve ulusal mevzuatlar arasındaki farklar ortaya konmuş, potansiyel olumsuz etkileri minimuma indirmek ve Projenin faydalarını arttırmak için etki azaltıcı önlemler önerilmiş ve Projenin gelecek faaliyetleri için izleme ve değerlendirme yapısı tanımlanmıştır.

Proje için edinilen toplam arazi 578 parsel üzerinde 263 ha'dır ve hem kamu arazilerinden hem de özel arazilerden oluşur¹. Projeden etkilenen arazinin büyük bir kısmı özel mülktür (yüzde 79'u). Proje kapsamında özel mülk sahipliği olan 458 parsel iktisap edilmiştir ve toplamda 936² PEK'i etkilemiştir.

Projenin kompresör istasyonları, ölçüm istasyonları ve pig istasyonları için arazi edinim faaliyetlerinden etkilenen 8 şehir, 10 ilçe ve 15 köy/sem; BVS için arazi edinim faaliyetlerinden etkilenen 17 şehir, 42 ilçe ve 52 köy/sem bulunmaktadır. Bu şehirler, Gürcistan ile olan Doğu sınırında Ardahan'dan, Yunanistan ile olan Batı sınırında Edirne'ye kadar Türkiye genelinde yer almaktadır. Her yerleşim alanının sosyo-ekonomik profili, lokasyon, jeolojik durum, hava koşulları ve ekonomik gelişmişlik seviyesine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

TANAP'ın arazi edinim sürecini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti arasında 26 Haziran 2012 tarihinde imzalanmış ve 19 Mart 2013 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış Hükümetler Arası ve Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları yönlendirmektedir.

¹ Kamu arazisi kategorisindeki araziler hazinenin mülkiyetindeki arazileri, mera alanlarını, Köy Tüzel Kişiliğine ait arazileri, ortak kullanılan arazileri içerir. Parsel sayısı ve Projeden Etkilenen İnsan Sayısı, tüm YÜT'leri içerir. Kompresör istasyonları, ölçüm istasyonları, pig istasyonları, blok vana istasyonları ve bağlantı yolları için gerekli parseller.

² Bu rakam, tapu siciline göre tapu sicilinde kayıtlı kişiler/tapu sahipleridir.

Bu anlaşmalar, Türkiye Cumhuriyetinin 6375 numaralı Kanunu ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Projenin arazi edinim faaliyetleri, bu anlaşmalara, Türkiye Kamulaştırma Kanununa ve Dünya Bankasının 4.12 sayılı Operasyonel Politikasına uygun olarak yürütülecektir. Türkiye Cumhuriyeti kanunları ve uluslararası sosyal güvence politikaları, Projenin arazi edinim sürecine ve geçim kaynaklarının yeniden yapılandırılmasına yönelik faaliyetlere kılavuzluk edecektir. TANAP, arazi edinimi ve yeniden yerleşimle ilgili uluslararası ve ulusal yasal politikalara uyacağını taahhüt etmiştir. Bu YYEP hükümlerinin yorumlanmasına ilişkin bir çelişkinin ortaya çıkması durumunda, Dünya Bankasının Gönülsüz Yeniden Yerleşime ilişkin 4.12 sayılı Operasyonel Politikasında yer alan hükümler geçerli olacaktır.

PEK'ler iki kategoride sınıflandırılabilir. Birinci kategori, arazilerinin kanuni mülkiyeti elinde bulunan insanlardan oluşur. Bu gruptaki insanlar, üzüm bağları, ağaçlar, ahırlar ve arazilerinin üzerindeki diğer taşınmaz varlıklar gibi başka varlıklara da sahip olabilirler. 2942 numaralı Kamulaştırma Kanununun 3. Maddesine göre, arazilerin yasal sahipleri, arazileri ve arazileri üzerinde bulunan taşınmaz varlıklar ve mahsul için tam ödeme alma hakkına sahiptir. İkinci kategori ise, araziye eken ancak arazinin kanuni mülkiyetine sahip olmayan PEK'leri içerir. Bu grup da kendi içinde iki sınıfa ayrılır: a) araziye kullananlar veya kiracılar; b) tapu senedi olmayan mülk sahipleri. Kendilerine ait olmayan bir kamu arazisini veya özel bir araziye ekip biçen kullanıcılar, ister resmi kiracılar olsunlar ister olmasınlar, hem yerel kanunlara göre hem de Dünya Bankasının 4.12 numaralı Operasyonel Politikasına göre arazi üzerindeki mevcut mahsuller, ağaçlar, üzüm bağları ve binalar için tazminat ödemesine hak kazanırlar.

TANAP, değerlendirme sonuçlarının, yerel prosedürlere ve uluslararası standartlara uygun olmasını sağlar. TANAP, tüm varlıklar için tam ikame bedelinin ödenmesine açıkça olanak verecektir ve tazminat süreciyle kaybedilen gelirin tam olarak iade edildiğinden emin olacaktır. Tarım arazisinin değeri, net gelir yaklaşımı ile belirlenir. Ayrıca bu gelişmiş değerlendirme metodolojisini uygulamadaki bir diğer amaç da Kamulaştırma Kanununun 8. ve 11. maddelerinde belirtilmiş olan değerlendirme metodolojisinden kaynaklanabilecek açıkları önlemektir. Değerlemeler sırasında, arazinin değerinin yanı sıra inşaat faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan verimlilik kaybının ödenmesi hususu da değerlendirilecektir. Görüşmeler sırasında, taraflar bedel üzerinde mutabakata varamazsa; Arazi Hakları Kurulu, Kanununun 27. Maddesini uygulayacak ve bunu takiben Madde 10 altında belirtilen süreç yürütülecektir.

YÜT için arazi edinimi, Projeden etkilenen 310 parselin 233'ü için başlatılmıştır. 233 parsel sahibinden 97'si uzlaşma toplantısına katılmamış, 91 parsel sahibi önerilen tazminatı kabul etmezken, 45 parsel sahibi, önerilen tazminatı kabul etmiştir. Toplantıya katılmayanların bu kadar yüksek oranda olması arazinin sahibi olup ancak arazide yaşamayanların sayısının yüksek olması ve/veya mahkeme öncesinde herhangi bir anlaşma yapmak istemeyen arazi sahiplerinin sayısının yüksek olması üzere iki faktöre bağlanabilir.

Madde 8 görüşmelerini kabul eden PEK sayısı lokasyona göre değişiklik göstermektedir. Genel ortalama yüzde 19 iken, Eskişehir'de bu oran yüzde 87 gibi yüksek bir seviyeye çıkmaktadır. Eskişehir dışında parsel sahiplerinin hiçbiri, BOTAS'ın önerdiği ilk tazminat rakamlarını kabul etmemişlerdir. Projeden Etkilenen Kişiler, ilk sunulan Madde 8 teklifini kabul etmemişler veya toplantılara katılmamışlar ve Madde 27'ye göre Mahkeme Kararını beklemişlerdir. YÜT'ler için Madde 27 altında önerilen tazminatlar, Madde 8

görüşmelerinde önerilen tazminatlardan çok daha yüksektir. Madde 27 için tazminatlar, tapu sahiplerinin hesaplarına eksiksiz olarak yatırılmıştır ancak mahkeme kararlarındaki beklenmedik derecede yüksek tazminat tutarları nedeniyle TANAP tarafından Madde 10 davalar açılmıştır. Mahkemenin belirlediği tazminatlar ile Madde 8 altındaki tazminatlar arasındaki tutarsızlık, tazminat değerlendirme sisteminden kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar, arazi türü, net gelirin en çok kar getire ürüne göre hesaplanması, ekspere değer artırımına yönelik objektif artış kararı alma hakkının verilmesi ve kapitalizasyon oranına ilişkin hesaplamalara göre yapılan farklı sınıflandırmalar neden olmuştur.

CS ve MS'den etkilenen 182 adet PEK, 25.07.2016-04.08.2016 tarihleri arasında bir sosyo-ekonomik saha çalışması yapılmıştır. 31 Ağustos- 9 Eylül 2016 arasında BVS sahası planlanmıştır. Kantitatif araştırmayı tamamlayıcı olarak, PEK geçim kaynaklarını, hassasiyetlerini, TANAP YÜT Projesine ilişkin algılarını ve Projeden beklentilerini yansıtmak için kalitatif yöntemler kullanılmıştır. Hassas gruplarla yapılan 25 odak grup görüşmeleri, muhtarlarla yapılan 15 derinlemesine görüşme ve BOTAŞ'ın bölge ofisleri, belediyeler, valilikler ve bölge ziraat odaları gibi Proje paydaşlarıyla yapılan 41 paydaş toplantısı gerçekleştirilmiştir. Genel olarak tamsayım anketini değerlendirmek ve Projeden Etkilenen İnsanların sosyal-ekonomik durumlarını, kalitatif ve kantitatif çalışmalarla tarif etmek Projeden Etkilenen 349 kişiyle görüşülmüştür. İstişarelerde elde edilen ana bulgular, PEKlerin, boru hattı için arazi edinimi ile YÜT için arazi edinimi arasındaki farkı tam olarak göremediklerini göstermiştir. YÜT'e özel istişareler yapılmamıştır, bu nedenle PEKler, YÜT Projesi hakkında tam bilgi sahibi değildir. PEKler, projenin detayları, zamanlaması ve istihdam olanakları hakkında ek bilgi verilmesini istemektedirler. PEKler, YÜT'ler için Madde 8 Tazminatların, boru hattı için önerilen tazminatlardan düşük olduğunu düşünmektedir; bu nedenle PEK, arazi tazminatlarına mahkemede itiraz etmeyi seçmektedirler. Sahada, PEKlerin, şikayet mekanizmasını nasıl kullanacaklarının farkında olmadıkları gözlemlenmiştir, yazılı şikayet sunma konusunda bir çekimserlik söz konusudur; PEKlerin çoğu, şikayetlerini sunmak için sözlü iletişim yollarını kullanmayı tercih etmektedir, bu da şikayetleri değerlendirme ve çözüme ulaştırma sürecini zorlaştırmaktadır. TANAP adına hareket eden çok sayıda taraf vardır. İstişarenin bir diğer sonucuna göre PEKler, sorumlu kişilerin yüklenici mi/TANAP mı/BOTAŞ mı olduğunu ayırt edemedikleri için şikayetlerini, sahada hazır bulunan kim varsa ona sunmaktadırlar. TANAP, PEK'lerin öne sürdüğü tüm endişeleri yanıtlamak için Proje bilgileri, şikayet mekanizması, tazminat stratejisi, istihdam olanakları, taşeronlar ve uygulamaya ilişkin Proje detayları da dahil olmak üzere YÜT'e özel bilgilendirmeleri yapacaktır. Bu bilgilendirmenin amacı, cinsiyet ayrımı arasında köprü olmaktır ve bu bilgilendirme toplantıları sırasında kadınlara özellikle yakın ilgi gösterilecektir.

182 hanede 676 Projeden PEK ile tamsayım anketi yapılmıştır. Tamsayım anketinin sonuçlarına göre PEK yüzde 54'ü erkek ve yüzde 46'sı kadındır. Projeden etkilenen yerleşim yerlerinde, projedeki ortalama hane büyüklüğü 3.76'dır. Yerleşim yerlerinde cinsiyet ve yaş dağılımı göstermektedir ki, PEKlerin yarısı aktif çalışma yaşındadır (16-50); PEK'lerin yaklaşık yüzde 21'i 50-65 arası çalışma yaş grubundadır ve yüzde 13'ü ise 65 yaş üzeridir. PEK'lerin eğitim seviyeleri, yerleşim alanına ve yaşa bağlıdır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 9'dur; kadınlarda okuma yazma bilmeme oranı erkeklerden daha fazladır (yüzde 12) ancak sadece yaşlılar arasında okuma yazma bilmeyenler bulunmaktadır.

PEK'ler genelinde temel istihdam modeli tarımdır. Tarım dışında gelir elde edilen işler çok sınırlıdır. Emekliler, genel PEK'lerin yüzde 6'sını oluşturmaktadır. Hane halkının gelir ve giderleri, yerleşim alanlarına bağlıdır. Projeden Etkilenen bir Hanenin genel yıllık geliri 51.468 TL ve gideri de 63.754 TL'dir. Araştırma sonuçlarına göre Ardahan en düşük gelir ve gider seviyelerine sahip şehirdir ve Eskişehir de en yüksek gelir seviyesine sahiptir; bu da her iki şehrin Türkiye'deki sosyal-ekonomik koşullarına uygundur. Araştırmaya katılan 182 PEK'den 31'i borçlu olduğunu beyan etmiştir ve yıllık ortalama borç miktarı 23.152 TL'dir. PEKlere, temel ihtiyaçlarını karşılama becerileri açısından geçim kaynaklarını değerlendirmeleri sorulmuştur. Genel olarak PEKlerinsadece yüzde 9'u, bunu kolayca idare ettiklerini açıklamışlardır, yani bu, ekonomik olarak iyi durumda oldukları anlamına gelmektedir. Projeden Etkilenen İnsanların yüzde 18'i geçinmekte çok zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre Projenin, varlıklar üzerindeki ana etkisi, arazi kaybıdır. PEK'lerden hiçbiri ev ve ahır gibi başka varlıklarla ilgili bir kayıptan bahsetmemiştir. Arazinin türü ve boyutu, yerleşime bağlıdır. Projenin toplam arazi sahipliği üzerindeki etkisi, kaybedilen arazinin, PEK'lerin toplam arazi sahipliğine oranına göre sınıflandırılmıştır³. PEK'lerin açıklamalarına göre hane halklarının neredeyse yarısı, toplam arazi sahipliklerinin yüzde 20'sinden azını kaybetmiştir. TANAP Projesi, toplam arazi sahipliklerinin yüzde 20'sinden fazlasını, geçici destek (hak sahipliği matrisinde belirtileceği şekilde) ve geçim kaynaklarının yeniden yapılandırılması programı (LRP) yoluyla kaybetmiş olan PEKlerihedef alacaktır.

Projede tanımlanan hassas gruplar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, yoksullar ve arazi sahibi olmayan PEK'lerdir. Proje, sürekli İzleme ve Değerlendirme ve istişareler yapılması ve kişilerin spesifik ihtiyaçlarına ve becerilerine göre Geçim Kaynaklarının Yeniden Yapılandırılması Programına dahil edilmelerinin sağlanması yoluyla PEK'lerin geçim kaynaklarının olumsuz olarak etkilenmeyeceğini garanti eder.

TANAP YÜT inşa projesinin yürütüldüğü yerlere yakın yerlerde diğer başka önemli projeler yürütülmektedir, buna diğer boru hattı projeleri, enerji projeleri, sulama projeleri ve bazı enerji projeleri ve aynı zamanda bazı sevkiyat geliştirme projeleri de dahildir ve tüm bunlar, Projenin sonuçlarıyla birlikte, PEKlerin üzerinde birikerek artan etkiler yaratabilecektir. TANAP, YYEP'de tanımlanan kümülatif etkiler doğrultusunda Geçim Kaynaklarının Yeniden Yapılandırılması Programında uygulanacak etki azaltıcı önlemleri tasarlayacaktır.

TANAP, Paydaş Katılım Planına ve OSID olarak adlandırılan elektronik veri takip tabanına dahil edilmiş bir şikayet mekanizması⁴ geliştirmiştir. Bu mekanizmanın amacı, Proje çerçevesinde PEKler, Sivil Toplum Örgütleri, Çalışanlar, üçüncü taraflar ve toplumun diğer üyeleri dahil olmak üzere TANAP paydaşlarından gelen Şikayetlerin yönetilmesi ve izlenmesi için süreci ve sorumlulukları belirlemektir. TANAP ve tüm ilgili taşeronlar bu şikayet

³ Toplam arazi sahipliği rakamı, Projeden Etkilenen İnsanların, hane araştırmasına verdiği yanıtları esas almaktadır. Araştırmada, toplam arazi sahipliğinin boyutu ve geri kalan arazinin boyutu sorulmuştur ve Projeden Etkilenen İnsanların cevapları, hesaplama dahil edilmiştir.

⁴ TNP-PCD-SOC-GEN-001

mekanizmasını kullanmaktadır. YÜT'e yönelik dört inşaa lotunun her birinde ayrı ayrı "İtiraz Kurulu" kurulacaktır. İtiraz kurulunun yetkisi, PEK'lerin TANAP'ın şikayetlerine yönelik kararından tatmin olmadığı şikayetleri değerlendirmekle sınırlı olacaktır. İtiraz Kurulu, yerel üniversiteler, yerel kurumlar, yerel sivil toplum kuruluşlarından seçilen 3 üyeden veya yerel bölgelerdeki itibarlı kişilerden oluşacaktır.

YYEP, kurumsal düzenlemeler ve uygulamaya ilişkin düzenlemeler, belirlemiş ve göstergeleri, uygulama programını ve bütçeyi içeren bir izleme ve değerlendirme mekanizması kurmuştur. Dünya Bankası ve IFC'nin politikalarına uymak için TANAP, YYEP'nin, halka açık olmasını ve Projeden etkilenen yerleşim alanlarında açıklanmasını sağlayacaktır. İstişarelerin sonuçları, nihai YYEP'e dahil edilecektir. TANAP aynı zamanda Yeniden Yerleşim Planının, Projenin ilgili paydaşlarına, incelemeleri için, yerel dilde hazırlanarak dağıtılmasını sağlayacaktır (örneğin ilgili bakanlıklar, çeşitli devlet makamlarının il müdürlükleri, valilikler ve kaymakamlıklar, üniversiteler vs.).